

ρήθη καὶ ὅτι προέβη εἰς χειροτονίας ἐν παροικίαις ξέναις πρὸς τὴν δικαιοσίαν του. Ὁ ἀρειανισμὸς θριάμβευει ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ Μακεδόنيος κυριαρχεῖ καὶ πρὸς καιρὸν ἀμαυροῦνται αἱ πρῶται ἀκτίνες τῆς αἴγλης τῆς ἐκκλησίας ταύτης.

*
*

Τὸ ὄνομα τοῦ Μακεδονίου συνεδέθη μετὰ τῆς αἰρέσεως τῶν πνευματομάχων. Ὅτε οὗτος κατέλαβε τὴν ἔδραν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἤρχισε σύντονον καὶ σκληρὸν διωγμὸν κατὰ τῶν ὀρθοδόξων, τῶν «ὁμοουσιανῶν», προφανῶς διὰ τὰ φανῆ εὐάρεστος εἰς τὸν Κωνσταντίνον. Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος εἶχε παραπεισθῆ, ὅτι ἡ αἰτία πάντων τῶν κακῶν προήρχετο ἐκ τῆς λέξεως «ὁμοούσιος», ξένης πρὸς τὴν ἁγίαν Γραφήν. Διὰ τὴν ἐπιβολὴν τῶν ἀρειανιστῶν δοξασιῶν ἐδέχθη τὰς εἰσηγήσεις τοῦ Μακεδονίου, ὅπως κατοχυρῶσιν νομικῶς καὶ ὑποστηρίξῃ στρατιωτικῶς πᾶν μέτρον κατὰ τῶν ὀρθοδόξων. Ὁ διωγμὸς ἦτο ἀπηνῆς, διότι οἱ ὀρθόδοξοι δὲν ἐξεδιώκοντο μόνον ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν των, ἀλλ' ἀπηλαύνοντο καὶ ἐκ τῶν πόλεων, ἰδίᾳ δὲ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ Ναυατιανοί, οἵτινες ἐδόξαζον ὀρθῶς περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, κατεδιώχθησαν μετ' ἰδιαιτέρας σκληρότητος.

Ἰδιαιτέραν προσοχὴν προκαλεῖ ἡ σημειουμένη εὐρύτης τῆς ἰσχύος τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως. Αἱ ἐπισκοπαὶ Κυζίκου καὶ Νικομηδείας δὲν ἐκφεύγουσι πλέον τῆς ἐπιρροῆς τοῦ γείτονος ἐπισκόπου τῆς πρωτευούσης. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς σπουδαίας ταύτας ἐπισκοπὰς ἐνεκαθίδρυσεν ἐπισκόπους, προ-

Μεσοποταμίας καὶ Ἐμισαν. Ὁ Παῦλος φέρεται προσφεύγων εἰς τὴν Ρώμην (II, 15), ἐπανερχόμενος εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐξοριζόμενος εἰς Θεσσαλονίκην καὶ διὰ δευτέραν φορὰν φεύγων εἰς Ἰταλίαν (II, 17). Δικαιωθεὶς ὑπὸ τῆς ἐν Σαρδικῇ συνόδου, ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντος ἐξωρίσθη εἰς Κουκουσόν, ἔνθα ἀπεπνίγη. Εἰς τοῦτο συμφωνοῦσιν ὁ Ἀθανάσιος, οἱ δύο ἱστορικοὶ καὶ ὁ Θεοδώρητος, ὁ ὁποῖος ὅμως ὁμιλεῖ καὶ περὶ ἐξορίας εἰς τὴν Σαρδικήν, ματαιωθεῖσης ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Ὁ G. Bardy (ἐν Dictionnaire de théol. cath., IX³, 1468 ἐξ.) νομίζει ἀνακριβεῖς τὰς πληροφορίας τῶν δύο ἱστορικῶν, δέχεται μίαν μόνον μετάβασιν τοῦ Παύλου εἰς Ρώμην, ἀμφιβάλλει περὶ τῆς ἐξορίας του εἰς Θεσσαλονίκην καὶ παραδόξως ὑπολαμβάνει, στηριζόμενος εἰς συγκεχυμένην τινὰ δυτικὴν πηγὴν, ὅτι ὁ Παῦλος παρέστη εἰς τὴν ἐν Τύρῳ σύνοδον καὶ ἐπέγραψεν εἰς τὴν καθάρσειν τοῦ Ἀθανασίου (ἐνθ' ἀνωτ., στ. 1470). Οὐδεμία ἱστορικὴ μαρτυρία ὑπάρχει περὶ τοῦ τελευταίου τούτου. Τούναντίον ὁ Παῦλος ἀναγνωρίζεται ὡς ὀρθόδοξος καὶ ὀπαδὸς τοῦ ὁμοουσίου καὶ ἐντεῦθεν τὸ μῖσος τοῦ Κωνσταντίου κατ' αὐτοῦ. Ἡ μετάβασις εἰς Ἰταλίαν ἐγένετο, ἵνα ζητήσῃ τὴν παρέμβασιν τοῦ Κωνσταντος ὑπὲρ τῶν διακομμένων ὀρθοδόξων ἐπισκόπων. «Ὡδε εἰσὶ παρ' ἐμοὶ Ἀθανάσιος καὶ Παῦλος», ἔγραψεν ὁ Κώνστας εἰς τὸν Κωνσταντίνον (Σωκράτους, ἐνθ' ἀν., II, 22). Τὸ συνοδικὸν δὲ τῆς ἐν Σαρδικῇ συνόδου ποιεῖται λόγον περὶ ἐπισκόπων, «ὧν ὁ μὲν τὰ σίδηρα καὶ τὰς κατένας προσέφερον, ἃς δι' αὐτοὺς (τοὺς ἀρειανούς) ἐφόρησεν» (Θεοδώρητου, ἐνθ' ἀν., II, 8). Ἀλυσίδετος ὁ Παῦλος ἐξωρίσθη εἰς Σίγγαρα, κατὰ Ἀθανάσιον. Σιδηροδέσμιος εἶχε ριφθῆ εἰς εἰρκτὴν καὶ ὁ Ἀδριανουπόλεως Λούκιος.

θύμους ὑπερέτας τῶν σκοπῶν του. Διὰ τοιούτων θεραπόντων ὁ Μακεδόνιος ἐπροίκισε καὶ ἄλλας ἐπαρχίας¹, ἐνῶ εἰς τὴν Παφλαγονίαν ὁ διωγμὸς τῶν ὀρθοδόξων Ναυατιανῶν ἐγένετο αἰτία δεινῆς σφαγῆς². Τὴν στάσιν λοιπὸν τοῦ εὐλαβοῦς γέροντος Μακεδονίου ἐχαρκτηρήριζε τὸ βαθὺ μῖσος ἐκδικήσεως καὶ ὁ ἀπαρτισμὸς μερίδος ἰδία ἐπισκόπων, δουλευόντων εἰς τὰ κελεύσματα αὐτοῦ. Τοιαύτης φύσεως μερίδες δέον κατὰ λογικὴν συνέπειαν νὰ ἀγώνται καὶ ὑπὸ ἰδιαζούσης διδασκαλίας, διὰ τὸ ἐνστικτον τῆς αὐτοσυντηρήσεως. Ὁ Μακεδόνιος ἀκολουθῶν τὴν μέθοδον τοῦ «ἀεὶ πρὸς τοὺς κρατοῦντας ἀποκλίνειν»³, ὑπεκρίνετο συμφωνίαν πρὸς τὰς δοξασίας τοῦ Κωνσταντίου, διὰ τὴν εὐχερεστέραν ἐπιτυχίαν τῶν σκοπῶν του. Ἦτο «ὁμοιουσιανός», συντασσόμενος μετὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἀγκύρας Βασιλείου⁴. Ἐν τούτοις, ὁ Θεοδώρητος⁵ ἰστορεῖ, ὅτι οἱ προβαλόντες αὐτὸν μετὰ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ Παύλου ἦσαν πνευματομάχοι, ἐπειδὴ ὑπελάμβανον αὐτὸν ὁμογνώμονα. Ἐν τούτοις, ὁ Μακεδόνιος δὲν ἦτο ὁ εἰσηγητὴς τῆς περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος αἰρέσεως. Τὸ ζήτημα περὶ τοῦ τρίτου προσώπου τῆς ἁγίας Τριάδος ἤρξατο συζητούμενον περὶ τὸ 360, ὅτε ὁ μ. Ἀθανάσιος διετύπωσε κατὰ τῶν ἀρνούμενων τὴν θεότητα τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅτι τὸ ὁμοούσιον Πατρὸς καὶ Πνεύματος ἔχει διὰ τὴν ὀρθοδοξίαν τὴν σημασίαν τῆς ὁμοουσιότητος Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Αἱ τέσσαρες δὲ ἐπιστολαὶ του πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Θμουέως Σεραπίωνα εἶναι αἱ ἀρχαιότεραι πραγματεῖαι «κατὰ τῶν βλασφημούντων καὶ λεγόντων κτίσμα εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον». Εἰς δὲ τὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ σύνοδον (362) διεκηρύχθη ρητῶς, ὅτι ἦσαν δεκτοὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μόνοι οἱ δεχόμενοι τὴν πίστιν τῆς Νικαίας καὶ ἀπορρίπτοντες τὴν αἵρεσιν τῶν δεχομένων κτίσμα τὸ ἅγιον Πνεῦμα⁶.

Ὁ Ἐπιφάνιος ἐγνώριζε τὴν αἵρεσιν τῶν πνευματομάχων⁷, ὀνομαζομένων καὶ ἡμιαιρεσιανῶν, καθ' ὅσον ἐφρόνουν μὲν ὀρθῶς περὶ τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς ἁγίας Τριάδος, ἦσαν ὅμως ἄρειανοὶ ὡς πρὸς τὸ τρίτον πρόσωπον. Πνευματομάχοι ὑπῆρχον ἐν Μ. Ἀσίᾳ, κατ' αὐτῶν δὲ ἔγραψαν ὁ μ. Βασίλειος, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ ὁ Νύσσης Γρηγόριος. Πιθανῶς ὁ Μακεδόνιος εἶχε δοξασίας πνευματομάχους, ἀλλ' ἀπέειχεν ἐπιμελῶς νὰ ἐκδηλώσῃ αὐτάς.

1. Σωκράτους, Ἐκκλ. ἱστορ., II, 38· «Μακεδόνιος δὲ τὰς γεινναζούσας ἐν Κωνσταντινίου πόλει ἐπαρχίας τε καὶ πόλεις ἀνέτρεπεν, ὑπουργοῦς τοῦ οἰκείου σκοποῦ κατὰ τῶν ἐκκλησιῶν προβαλλόμενος».

2. Σωκράτους, ἐνθ' ἄνωτ.

3. Σωκράτους, ἐνθ' ἄνωτ., III, 25.

4. Φιλοστόργιος, IV, 9, ἐκδ. Bidez, σ. 62. Ἐπιφανίου, Κατὰ αἰρέσεων, LXXIII, 23 καὶ 27. Σωζομένου, Ἐκκλ. ἱστορ., IV, 13.

5. Ἐκκλ. ἱστορ., II, 6.

6. Ἀθανασίου, Ὁ πρὸς τοὺς Ἀντιοχεῖς τόμος, 3. Migne, 26, 800.

7. Ἐπιφανίου, Κατὰ αἰρέσεων, LXXIV. Migne, 42, 473.

Εἶνε γνωστόν, ὅτι ὁ Κωνστάντιος εἶχεν ἀποφασίσει τὴν σύγκλησιν οἰκουμενικῆς συνόδου διὰ τὴν καθιέρωσιν ἐνιαίας ὁμολογίας πίστεως. Προετίμησεν ὁμως ἀκολούθως, ὅπως οἱ μὲν ὀρθόδοξοι τῆς Δύσεως συνέλθωσιν ἐν Ἀριμίῳ τῆς Ἰταλίας, οἱ δὲ ἀρειανοὶ τῆς Ἀνατολῆς ἐν Σελευκείᾳ. Ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ (φθινόπωρον τοῦ 359) ὁ Μακεδόنيος ἐτάχθη μετὰ τῆς μερίδος τῶν ἐπισκόπων, Βασιλείου Ἀγκύρας, Ἐλευσίου Κυζίκου, Σιλβανού Ταρσοῦ, Κυρίλλου Ἱεροσολύμων κλπ. Ὅτε ὁ Ἐλεύσιος καὶ ὁ Σιλβανὸς ἐξήτησαν, ὅπως γείνη δεκτὴ μόνῃ ἢ ἔκθεσις πίστεως ἢ ἐγκριθεῖσα ὑπὸ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐπὶ τοῖς ἐγκαινίοις συνόδου (341), ἐκ τῶν ἑκατὸν πενήκοντα ἐπισκόπων, οἱ ἑκατὸν πέντε ἐτάχθησαν ὑπὲρ τῆς προτάσεως ταύτης, ἐνῶ ὁ Ἀκάκιος τῆς ἐν Παλαιστίνῃ Καισαρείας μετὰ τῶν περὶ αὐτόν, δέκα καὶ ἑννέα τὸν ἀριθμὸν, ἀπεσύρθησάν τῆς συνεδρίας¹. Τὴν ἐπομένην, ἐνῶ ἡ ἔκθεσις τῆς Ἀντιοχείας ὑπεγράφετο ὑπὸ τῶν ἑκατὸν πέντε, οἱ περὶ τὸν Ἀκάκιον, οἵτινες ἀπετέλουν τρίτην τινὰ μερίδα τῶν «ὁμοίων» καὶ τῶν διαφορομένων τύπων, ἐπέδωκαν εἰς τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ αὐτοκράτορος δήλωσιν σύμφωνον πρὸς τὸ σύμβολον τοῦ Σιρμίου, τὸ ἀπορρίπτον τὸ «ὁμοούσιον» καὶ τὸ «ὁμοιούσιον» καὶ δεχόμενον τὸν Υἱὸν «ὅμοιον τῷ γεννήσαντι αὐτὸν Πατρί, κατὰ τὰς γραφάς»². Ἀλλὰ παρὰ τὰς διημέρους συζητήσεις, οὐδεμία συμφωνία ἐπετεύχθη ἐπὶ τῆς δηλώσεως ταύτης. Καὶ οἱ μὲν περὶ τὸν Ἀκάκιον ἀπέσχον τοῦ λοιποῦ τῶν συνεδριῶν, ἡ δὲ πλειοψηφία ἀφοῦ ἀποκατέστησε τὸν Ἱεροσολύμων Κύριλλον καὶ καθήρσε τὸν Εὐδόξιον, τὸν Ἀκάκιον καὶ ἄλλους τινάς, ἀπεφάσισε σὺν τοῖς ἄλλοις, ὅπως ἀντιπροσωπεῖα ἐκ δέκα ἐπισκόπων ἀνακοινώσῃ τὰ ἀποφασισθέντα εἰς τὸν αὐτοκράτορα.

Παραλλήλως οἱ ἐν Ἀριμίῳ ἐνέμειναν εἰς τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας. Ἄλλ' ὁ Κωνστάντιος ἐτάχθη μετὰ τῆς μερίδος τῶν περὶ Ἀκάκιον «ὁμοίων», οἵτινες εἶχον φθάσει ἐγκαίρως εἰς Κωνσταντινούπολιν' οἱ ἀπεσταλμένοι δὲ τῆς ἐν Ἀριμίῳ συνόδου βιασθέντες, ὑπέγραψαν ἐν Νίκῃ τὸ σύμβολον τῶν «ὁμοίων». Οἱ ἐκ Σελευκείας ἐλθόντες ἐν τῷ μεταξῦ ἀντιπρόσωποι, ματαίως ἐπεχείρησαν ν' ἀποκαλύψωσι τὸ ἄλλοπρόσαλλον τοῦ Εὐδοξίου καὶ δι' ἐπιστολῆς τῶν πρὸς τοὺς δυτικούς νὰ προφυλάξωσιν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς κακοπιστίας τῶν ἀκακιανῶν³. Ἄνευ ἀποτελέσματος ἀπέβησαν καὶ τὰ διαβήματα τοῦ Ἰλαρίου Πικτάβων. Ὁ Κωνστάντιος ἤθελεν, ὅπως ἡ δεκάτη ἐπέτειος τῆς βασιλείας

1. Αἰγύπτιοι τινες ἐπίσκοποι ἦσαν «ὁμοουσιανοί», ἀλλ' ὁ μικρὸς ἀριθμὸς τῶν δὲν ἠδύνατο ν' ἀσκήσῃ ἐπίδρασιν.

2. Ἀθανασίου, Περὶ τῶν ἐν Ἀριμίῳ... συνόδων, 30. Migne, 26, 748. Ἐπιφανίου, Κατὰ αἰρέσεων, LXXIII, 25, 26. Κατὰ τὸν Ἐπιφάνιον τὴν δὴλωσιν ὑπέγραψαν τεσσαράκοντα τρεῖς. Κατ' ἄλλους, τριάκοντα δύο.

3. Παρὰ Ἰλαρίῳ Πικτάβων, Fragmenta historica, X, 1. L. Duchesne, Histoire ancienne de l'Eglise, II, 304. A. Fliche et V. Martin, Histoire de l'Eglise, III, 168.

του ἐγκαινισθῆ τὴν πρώτην Ἰανουαρίου μετὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρηνεύσεως. Τὴν νύκτα τῆς 31ης Δεκεμβρίου εἶχε κατορθωθῆ καὶ ἡ συγκατάθεσις τῶν ἐκ Σελευκείας ἀντιπροσώπων ὑπὲρ τοῦ συμβόλου τῶν «ὁμοίων», ὅπερ εἶχον δεχθῆ καὶ οἱ ἐν Ἀριμίνῳ. Διὰ τὴν ἐπισημοποίησιν τοῦ τύπου τούτου συνήλθε σύνοδος ἐν Κωνσταντινουπόλει.

*
* *

Εἰς τὴν σύνοδον ταύτην, συνελθοῦσαν τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Ἰανουαρίου 360, συνέδραμον περὶ τοὺς πενήτηντα ἐπισκόπους ἐκ τῆς Βιθυνίας καὶ τῆς Θράκης¹. Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν ὁ παλαιὸς προστάτης τοῦ Ἀρείου ἐπίσκοπος Χαλκηδόνος Μάρις, ὅστις εἶχε παραστῆ εἰς τὴν πρώτην ἐν Νικαίᾳ σύνοδον καὶ ὁ Οὐλφίλας, ἀρειανὸς ἐπίσκοπος τῆς παρὰ τὸν Δούναβιν ἀποικίας τῶν Γότθων². Τὰς ἐργασίας τῆς συνόδου διεύθυνεν ὁ Ἀκάκιος. Μετὰ τὴν ἐπικύρωσιν τῆς ἐν Ἀριμίνῳ διατυπωθείσης πίστεως, ἤρχισαν αἱ καταδίκαι τῶν ἐπισκόπων τῆς ἀντιπάλου μερίδος. Πρῶτος καθηρέθη ὁ Μακεδόνιος.

Εἰς πάντα τὰ προηγηθέντα ἱστορικὰ γεγονότα ὁ ἐπίσκοπος οὗτος δὲν φαίνεται διαδραματίζων ἀξιόλογον πρόσωπον. Ὁ Κωνσταντῖος οὐδόλως ἤτο εὐνοϊκὸς πρὸς αὐτόν, ἐπεξῆτει δὲ εὐκαιρίαν, ὅπως ἐκδηλώσῃ τὸ μῖσός του κατ' αὐτοῦ. Τὸ «συνέδριον» τῶν ἐπισκόπων ἐγνώριζε τὰς διαθέσεις τοῦ Κωνσταντίου καὶ ἔσπευσε νὰ ἰκανοποιήσῃ αὐτάς. Ὁ Μακεδόνιος ἐπλήρωσε τὰ ἀνομήματα τῆς φιλοδοξίας του. Κατηγορήθη «ὡς αἷτιος πολλῶν φόνων»³ καὶ μικρὸν μετὰ τὴν καθαιρέσιν του ἀπέθανεν εἰς τὰ περὶχωρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔνθα εἶχεν ἀποσυρθῆ. Ἐπισήμως ὁ Μακεδόνιος δὲν εἶχε διατυπώσει διδασκαλίαν τινὰ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἄλλ' οἱ ὀπαδοί του, οἱ «Μακεδονιοὶ», ὠργανώθησαν εἰς εἰδικὴν μερίδα, στηριζόμενοι εἰς τὴν ἐπικουρίαν ἐπισκόπων τινῶν τῆς Θράκης, τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τῆς Βιθυνίας. Ὅτε ὁμοῦς ἤρξατο ἐξεταζόμενον τὸ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ζήτημα, οἱ «ὁμοιουσιανοὶ» τῆς Μ. Ἀσίας, οἵτινες εὐρίσκοντο ἐν ἐπικοινωνίᾳ μετὰ τῶν «Μακεδονιανῶν» τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἤλθον εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς ὀρθοδόξως φρονοῦντας περὶ τοῦ τρίτου προσώπου τῆς ἁγίας Τριάδος καὶ ἐχαρακτηρίσθησαν διὰ τοῦ ἐπιθέτου, ὅπερ ἔφερον οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὀπαδοί των, ἤτοι «Μακεδονιοὶ». Ὡστε δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀσύστατος ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Θεοδωρήτου, ὅτι οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πνευ-

1. Σωζομένου, Ἐκκλ. ἱστορ., IV, 24. Ἐκ τῶν πρακτικῶν τῆς συνόδου ταύτης διεσώθη μόνον ἐπιστολὴ πρὸς Γεώργιον Ἀλεξανδρείας (Θεοδωρήτου, Ἐκκλ. ἱστορ., II, 24).

2. Παρθενίου Πολάκη, Ἡ ἑλληνικὴ Ἐκκλησία καὶ ὁ κόσμος τῶν βαρβάρων. Θεσσαλονίκη, 1952, σ. 26. F. Kauffmann, Aus der Schule des Wulfila. Strasbourg, 1899.

3. Σωκράτους, Ἐκκλ. ἱστορ., II, 42.

ματομάχοι εἶχον ταχθῆ ὑπὲρ τοῦ Μακεδονίου ἐπειδὴ ἐθεώρουν αὐτὸν δμόφρονα. Οὕτω οἱ πνευματομάχοι προσέλαβον τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ Μακεδονίου, μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ.

Ἐν τοσοῦτῳ ἡ διπροσωπία τοῦ Εὐδοξίου ἔλαβε τὸν μισθὸν τῆς. Ὁ Εὐδόξιος ἐγένετο ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως.

4. ΕΥΡΥΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑΣ

Ὁ νέος ἐπίσκοπος τῆς πρωτευούσης ἦτο μαθητὴς τοῦ μάρτυρος Λουκιανοῦ († 311)¹. Ἐνεκα τῶν ἀρειανικῶν ἰδεῶν του ὁ Εὐστάθιος Ἄντιοχείας ἀπέφυγε νὰ δεχθῆ αὐτὸν εἰς τὰς τάξεις τοῦ κλήρου², ἀλλ' ἀργότερον οἱ ἀρειανοὶ ἐπίσκοποι ἔδωκαν εἰς αὐτὸν τὴν ἐπισκοπὴν Γερμανικείας. Εἶχε παραστῆ εἰς τὴν ἐν Ἄντιοχείᾳ σύνοδον ἐπὶ τοῖς ἐγκαινίοις καὶ τῷ 344 ἦλθεν εἰς τὴν Δύσιν μετὰ τῶν κομιστῶν τῆς «μακροστίχου ἐκθέσεως». Τῷ 357 μετέσχεν ἐν Σιριμίῳ τῆς συνόδου τῶν ἀδιαλλάκτων ἀρειανῶν, οἵτινες συνέταξαν τὸ λεγόμενον δεύτερον σύμβολον τοῦ Σιριμίου³. Ὅτε δέ, εὐρισκόμενος ἐν Ρώμῃ, ἐπληροφορήθη τὸν θάνατον τοῦ Ἄντιοχείας Λεοντίου (344-358), κατῳρθωσε νὰ πείσῃ «δολίως»⁴ τὸν Κωνστάντιον, ὅπως ἐπιτρέψῃ τὴν ἐπάνοδόν του εἰς Γερμανικίαν⁵. Ἐτράπη πρὸς τὴν Ἄντιοχείαν καὶ διὰ τῆς συμπράξεως «τῶν ἐν τοῖς βασιλείοις εὐνούχων», κατέλαβε τὴν ἐπισκοπὴν Ἄντιοχείας. Ὁ Εὐδόξιος ἐτάχθη ὑπὲρ τῶν «ἀνομοίων», δεχθεὶς εἰς τὸ περιβάλλον του τὸν Ἀέτιον, τὸν ἐπιλεγόμενον «ἄθεον» καὶ τὸν Εὐνόμιον, τὸν θεωρητικὸν θεολόγον τοῦ ἀριστεροῦ ἀρειανισμοῦ. Ἡ τοιαύτη στάσις τοῦ Εὐδοξίου προεκάλεσε τὴν ἀντίδρασιν τῶν μετριοπαθῶν καὶ ἰδίᾳ τοῦ Λαοδικείας Γεωργίου, ματαίως ἐπιδιώκοντος τὴν ἔδραν τῆς Ἄντιοχείας⁶. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ἐγκαινίων ναοῦ τινος ἐν Ἀγκύρᾳ, ὁ ἐπίσκοπος τῆς πόλεως ταύτης Βασίλειος συνήθροισε τοὺς προσελθόντας ἐπισκόπους εἰς σύνοδον (μετὰ τὸ Πάσχα 358) καὶ ἐπ' ὀνόματι ταύτης ἀπηύθυνεν ἐπιστολὴν μακρὰν πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ ἐπισκόπους⁷, ἐπισημαίνων τὸν μέγαν κίνδυνον ἐκ

1. Φιλοστοργίου, Ἐκκλ. Ἱστορ., II, 12.

2. Ἀθανασίου, Hist. arian. 4. Migne, 25, 700.

3. Ἀθανασίου, Περὶ τῶν ἐν Ἀρμίνῳ... 28. Migne, 26, 741. «Οὐδενὶ δὲ ἀμφιβολόν ἐστι, μείζονα εἶναι τὸν πατέρα... τιμῆ, καὶ ἀξία, καὶ θεότητι...». Περβλ. Loofs, Eudoxius, ἐν Herzog - Hauck, Realencyclopädie für Prot. Theologie u. Kirche, V, 578.

4. Σωκράτους, αὐτόθι, II, 37.

5. Σωζομένου, αὐτόθι, IV, 12. Θεοδορήτου, Ἐκκλ. Ἱστορ., II, 20.

6. Σωζομένου, αὐτόθι, IV 13.

7. Επικριανίου, Κατὰ αἰρέσεων, I, XXIII, 2-11. Δεύτερον συνοδικὸν γράμμα τῆς Ἀγκύρας ἀπελύθη τὸ θέρος τοῦ 358, διεσώθη δὲ ὑπὸ τοῦ Ἐπιφανίου (ἐνθ' ἀνατ., I, XXIII, 12-22). Τοῦ γράμματος τούτου προετάσσετο ἐπιστολὴ τοῦ Βασιλείου Ἀγ-

τῆς αἰρέσεως τῶν «ἀνομοίων». Ταῦτοχρόνως ὁ Βασίλειος μετὰ τοῦ Εὐσταθίου Σεβαστείας καὶ Ἐλευσίου Κυζίκου ἐπεφοροτίσθησαν, ὅπως μεταβῶσιν εἰς Σίρμιον καὶ ὑποβάλωσιν εἰς τὸν Κωνστάντιον τὴν ἀπόφασιν τῆς συνόδου¹, δεχθείσης τὸ «ὁμοιούσιον».

Ὁ Εὐδόξιος δὲν ἔμεινεν ἀδρανῆς, ἀλλ' εἶχε σπεύσει νὰ ἀποστείλῃ εἰς τὸν βασιλέα τὸν πρεσβύτερον Ἀσφάλιον, ὁπαδὸν τοῦ Ἀετίου, ἐπιτυχόντα νὰ λάβῃ γράμματα τοῦ βασιλέως ὑπὲρ τοῦ Ἀετίου.

Τὰ γεγονότα ταῦτα ἐμφανίζονται συγκεχυμένα καὶ δὲν εἶνε εὐκολος ἡ ἱστορική των διευκρίνισις. Ὁ Κωνστάντιος ἐμφανίζεται εὐνοῶν τοὺς «ἀνομοίους» καὶ ἐπικυρῶν τὴν ἐγκαθίδρυσιν τοῦ Εὐδοξίου ἐν Ἀντιοχείᾳ. Ἀλλ' ὅτε οἱ ἕξ Ἀγκύρας ἀπεσταλμένοι ἐξέθησαν τὰς ἀπόψεις των, ὁ Κωνστάντιος ἔσπευσε νὰ ζητήσῃ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν δοθέντων γραμμάτων καὶ νὰ γράψῃ ἑτέραν δορυμνάτην κατὰ τοῦ Εὐδοξίου ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς Ἀντιοχείς. Ὁ Κωνστάντιος βεβαιώσας, ὅτι ὁ Εὐδόξιος ἄνευ τῆς συγκαταθέσεώς του κατέλαβε τὴν ἐπισκοπὴν Ἀντιοχείας, διετύπωσε σφοδρὸν κατηγορητήριον κατὰ τῶν μεταπηδησάντων ἀπὸ ἐπισκοπῆς εἰς ἐπισκοπὴν ἕνεκα κερδαλεοφροσύνης.

«Εὐδόξιος οὐ παρ' ἡμῶν ἦκε' μηδεὶς οὕτως οἰέσθω. Πόρρω τοῦ προστίθεσθαι τοιούτοις ἔσμεν. Εἰ δὲ μετ' ἄλλων καὶ τοῦτο σοφίζονται, εὐδηλοὶ δῆπουθέν εἰσιν εἰς τὸ κρεῖττον κομψευόμενοι. Τίνων γὰρ ἐκόντες ἀπόσχονται, οἱ δυναστειῶν ἕνεκεν τὰς πόλεις ἐπιόντες, ἀπ' ἄλλης εἰς ἄλλην μεταπηδῶντες, ὥσπερ τινὲς μετανάσται, πάντα μυχὸν πολυπραγμονοῦντες ἐπιθυμῖα τοῦ πλείονος; Εἶναι δὲ λόγος περὶ αὐτοὺς ἀγύρτας τινὰς καὶ σοφιστάς, οὓς οὐδὲ ὀνομάζειν θέμις' ἐργαστήριον πονηρὸν καὶ δυσσεβέστατον»².

Ἡ ὁργὴ τοῦ Κωνσταντίου ἐξήφθη ἔτι μᾶλλον ἕνεκα πολιτικῶν ραδιουργιῶν, ὁ δὲ Εὐδόξιος ἔκρινε καλὸν νὰ ἀπέλθῃ εἰς Ἀρμενίαν³. Ἐν τῇ ἐν Σελευκείᾳ συνόδῳ ἐτάχθη μετὰ τῆς μερίδος τοῦ Ἀκακίου, μετὰ τοῦ ὁποίου ἤλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ μετέσχε τῆς συνόδου, ἥτις ἐπεκύρωσε τὸ σύμβολον, ὅπερ εἶχον δεχθῆ οἱ ἐν Ἀρμιῖνῳ.

Ὁ Εὐδόξιος οὕτω ἐφαινετο ἀπορρίψας τὴν περὶ «ἀνομοίου» ἄκρας ἀρειανικὴν δοξασίαν του, ἐδέχθη τὸ «ὁμοιον» καὶ κατεδίκασε τὸν Ἀέτιον⁴. Διὰ τῆς τοιαύτης ἐπιτηδείου καιροσκοπίας εἴλκυσε τὴν εὐνοίαν τοῦ Κων-

---

κύρας πρὸς τὸν Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλεντα περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ «ὁμοιούσιου» καὶ τοῦ «ὁμοιούσιον», ἥτις ἐπιστολὴ ἀπωλέσθη. Ἀθανασίου, ἐνθ' ἀν., 41 καὶ ἐξῆς. Πλαρίου Πικτάβων, De synodis, LXXXI. G. Rasneur, L' homoiousianisme dans ses rapports avec l' orthodoxie, ἐν Revue d' histoire ecclésiastique, IV (1903), σελ. 204 ἔξ.

1. Σωζομένου, Ἐκκλ. ἱστορ., IV, 13.
2. Σωζομένου, Ἐκκλ. ἱστορ., IV, 14.
3. Φιλοστοργίου, Ἐκκλ., ἱστορ., IV, 8.
4. Θεοδορήτου, Ἐκκλ. ἱστορ., II, 23.

σταντίου, κατορθώσας νὰ «κατάσχη» τὴν ἐπισκοπὴν Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τὴν καθαιρέσιν τοῦ Μακεδονίου.

Ἡ ἐγκαθίδρυσις τοῦ Εὐδοξίου ἐγένετο τὴν 27ην Ἰανουαρίου 360 ἐπὶ παρουσίᾳ ἑβδομήκοντα δύο ἐπισκόπων¹. Ἡμέρας τινὰς βραδύτερον (15 Φεβρουαρίου 360), κατὰ τὴν τελετὴν τῶν ἐγκαινίων τοῦ μεγάλου ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, λαβὼν τὸν λόγον ἐνώπιον πάντων τῶν ἐπισκόπων ἤρχισεν· «ὁ μὲν Πατὴρ ἀσεβής· ὁ δὲ υἱὸς εὐσεβής». Τὸ ἀκροατήριον ἔδοκίμασε κατάπληξιν ἐκ τῶν τοιούτων λέξεων· ἀλλ' ὁ Εὐδόξιος ἐξηκολούθησεν εὐθύς· «ὁ μὲν Πατὴρ ἀσεβής, ὅτι οὐδένα σέβει· ὁ δὲ υἱὸς εὐσεβής, ὅτι πατέρα σέβει»². Οἱ γέλωτες τοῦ ἐκκλησιασματος ἐκάλυψαν τὴν λογοπαικτικὴν ταύτην ἐπεξήγησιν, ἥτις ἀρκούντως ἐδήλου τὴν ἐσωτερικὴν κενότητα τοῦ θλιβεροῦ ἐκείνου ὑποκειμένου.

Ἡ ἐξουσία τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως εἶχεν ἤδη εὐρυτάτην ἀκτίνα δράσεως. Ἐπίσκοποι μεγάλων μητροπόλεων, τῆς Κυζίκου, τῆς Νικαίας, ἐνεκαθιδρύνοντο ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου τῆς βασιλευούσης πόλεως. Ἡ πρώτη φροντίς τοῦ Εὐδοξίου ἦτο νὰ δώσῃ τὴν μητρόπολιν τῆς Κυζίκου, ἥτις ἐχόρευεν ἀπὸ τῆς καθαιρέσεως τοῦ ὁμοιουσιανοῦ Ἐλευσίου, εἰς ἔμπιστον ὀπαδόν του. Ἐξέλεξε τὸν Εὐνόμιον, τῆς ἀκρις ἀριστεραῆς τοῦ ἀρειανισμοῦ. Ἀμφότεροι συνεφώνησαν, ὅτι ὄφειλον νὰ κρύπτωσι τὸ ἀληθὲς φρόνημά των, ἵνα μὴ δίδωσιν ἀφορμὰς εἰς τοὺς κατηγοροὺς, ἀλλὰ ν' ἀναμένωσι τὸν κατάλληλον καιρὸν διὰ νὰ κηρύξωσιν ὅ,τι κατέκρυπτον³. Κατὰ τὰς ὁδηγίας ταύτας, ὁ Εὐνόμιος ἐδέχθη νὰ ὑπογράψῃ τὴν ἔκθεσιν τῆς πίστεως Ἀριμίνου — Κωνσταντινουπόλεως⁴ καὶ νὰ λάβῃ τὴν ἐπισκοπὴν Κυζίκου.

Ἄλλ' ὁ νέος ἐπίσκοπος δὲν ἐβράδυνε νὰ φανερώσῃ τὰς δοξασίας του, αἵτινες ἦσαν δυσσεβέστεραι τῶν βλασφημιῶν τοῦ Ἀρείου. Οἱ Κυζικηνοί, προσκείμενοι εἰς τὸν «ὁμοιουσιανόν» Ἐλεύσιον, ἔδραμον εἰς Κωνσταντι-

1. Πασχάλιον χρονικόν, ad a. 360. Migne, 92, 736.

2. Σωζομένου, Ἐκκλ. ἱστορ., IV, 26. Ἡ παράδοξις αὕτη φρασεολογία εὗρίσκειται ἐν τῇ ὁμολογίᾳ πίστεως τοῦ Εὐδοξίου, τὴν ὁποίαν ἐδημοσίευσεν ὁ C. P. Caspari (Alte und neue Quellen zur Geschichte des Taufsymbols und der Glaubensregel. Christiania, 1879, σ. 179) καὶ τὴν ὁποίαν διώρθωσεν ὁ L. Duchesne (ἐνθ' ἀν., II, σ. 308, σημ.) «[ἀσεβῆ] ὅτι μηδένα σέβειν πέφυκεν». Πιθ. ἰσως ὁ Εὐδόξιος εἶχεν ἀπαγγεῖλει τὴν ὁμολογίαν ἐκείνην κατὰ τὴν ἐγκαθίδρυσίν του. Πρβλ. Loofs, ἐνθ' ἀνωτέρω. Jülicher, Eudoxius, ἐν Paulys — Wissowa, Real — Encyclopädie, VI¹, 928.

3. Θεοδωρήτου, Ἐκκλ. ἱστορ., II, 25· «...παρήγεσε κατακρύψαι τὸ φρόνημα, καὶ μὴ δηλῶσαι τοῦτο τοῖς θηρωμένοις κατηγορίας πρόφασιν. Καιροῦ γάρ, ἔφη, τετυχηκότες, κηρύξομεν ἢ νῦν κατακρύπτομεν, καὶ τοὺς ἀγνοοῦντας διδάξομεν, καὶ τοὺς ἀντιλέγοντας ἢ πείσομεν, ἢ καταναγκάσομεν, ἢ κολάσομεν».

4. Θεοδωρήτου, ἐνθ' ἀνωτέρω.

νούπολιν καὶ κατήγγειλαν τὸν Εὐνόμιον εἰς τὸν Εὐδόξιον. Ἄλλ' οὗτος δὲν ἐδέχθη τὴν κατηγορίαν, οἱ δὲ Κυζικηνοὶ προσέφυγον εἰς τὸν βασιλέα. Διετάχθη ἡ προσαγωγή τοῦ Εὐνομίου. Ἐπὶ ἀπειλῇ δὲ ἀπελάσεως, διετάχθη καὶ ὁ Εὐδόξιος νὰ ξεεάσῃ τὰς κατηγορίας καὶ νὰ γυμνώσῃ τῆς ἱερωσύνης τὸν Εὐνόμιον, ἐὰν ἀπεδεικνύετο ἔνοχος¹. Ἄλλ' ὁ Εὐνόμιος ἔδωκε διέξοδον εἰς ταῦτα, ἐγκαταλείψας τὴν ἐπισκοπὴν Κυζικίου².

Ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὁ Εὐδόξιος καὶ ὁ ἀρειανὸς ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας Εὐζώιος, καιροσκοποῦντες, ἠθέλησαν νὰ προσεγγίσουν τοὺς ἀνομοίους». Ἄλλ' ἐκάτερος παρέπεμπεν εἰς τὸν ἕτερον τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ διαβήματος. Ἐνεκα δὲ τῆς ἀναβλητικότητος τοῦ Εὐζώιου, ὅπως ἀνατρέψῃ τὰς ἐναντίον τῶν ἀνομοίων ἀποφάσεις τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συνόδου, οὗτοι μετὰ τοῦ Ἀετίου ἀπεφάσισαν τὴν διοργάνωσιν τῆς μερίδος των. Ὁ Ἀέτιος ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος, καθὼς καὶ ἄλλοι τινές, ἀποσταλέντες εἰς τὰς ἐπαρχίας διὰ νὰ τεθῶσιν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἀνομοίων³. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐνεφανίσθη ἐκκλησία ἀνομοίων, ὧν πρῶτοι ἐπίσκοποι ἦσαν ὁ Ποιμένιος καὶ ὁ Φλωρέντιος.

Ὁ Εὐδόξιος ἠνέχθη τὴν παρουσίαν τῶν ἀντιπάλων τούτων ἐν αὐτῇ τῇ ἔδρᾳ του, διότι δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἄλλως. Ἀπὸ τοῦ τέλους ὅμως τοῦ 364 τὸ κίνημα τῶν ἀνομοίων ἐχαλαροῦτο. Ὁ Εὐδόξιος ἐπιτυχῶν νὰ ἐλκύσῃ τὴν εὐνοίαν τοῦ Οὐιάεντος, ἔπεισιν αὐτὸν νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν πολιτικὴν τοῦ Κωνσταντίου. Ἡ πλήρης δὲ ἐξουδετέρωσις τοῦ Εὐνομίου καὶ τοῦ Ἀετίου ἐπῆλθεν ἔνεκα τῆς ἐπιδειχθείσης εὐνοίας πρὸς τὸν σφετεριστὴν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου Προκόπιον⁴. Ματαίως οἱ δύο ἐκεῖνοι ἀρχηγοὶ τῶν ἀνομοίων ἐξήτησαν τὴν προστασίαν τοῦ Εὐδοξίου. Οὗτος εἶχεν ἤδη ἀλλάξει κατεύθυνσιν. Ὁ Οὐιάλης εἶχε δεχθῆ τὰς ἀπόψεις τῶν δύο ἐπισημοτέρων ἐπισκόπων Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἀντιοχείας, καὶ ἐτάχθη ὑπὲρ τῶν «ομοίων», δηλαδὴ τῆς ἀποφάσεως τῆς ἐν Ἀριμίνῳ συνόδου. Τὰς συνεπειὰς τῆς τοιαύτης πολιτικῆς ὑπέστησαν καὶ οἱ ὀπαδοὶ τῆς Νικαίας καὶ οἱ «ομοιουσιανοί».

1. Θεοδορήτου, ἐνθ' ἀνωτέρω· «Ἀγαγεῖν τὸν Εὐνόμιον τῷ Εὐδοξίῳ προσέταξεν (ὁ βασιλεὺς) καὶ διελεγχόμενον τῆς ἱερωσύνης γυμνώσαι». Περὶ τῆς προσλήσεως τοῦ Εὐνομίου εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς ἀπολογίαν γράφει καὶ ὁ Φιλοσόργγιος (VI, 1)· «εἰς ἀπολογίαν ὁ Εὐνόμιος τῷ Κωνσταντινουπόλεως κλήρω καταστάς...».

2. Σωκράτους, Ἐκκλ. ἱστορ., IV, 7.

3. Ἐπιφανίου, Κατὰ αἰρέσεων, LXXVI. Φιλιστοργίου, Ἐκκλ. ἱστορ., VII, 6. VIII, 2.

4. Ὁ Προκόπιος εἶχε παρορθῶσει ν' ἀνακηρυχθῆ αὐτοκράτωρ ἐν Κωνσταντινουπόλει (28 Σεπτεμβρίου 365) καὶ ἔνεκα ἐπιτυχῶν τινων εἶχεν ἀναγνωρισθῆ ὑπὸ τινων ἀσιατικῶν ἐπαρχιῶν, γειτονικῶν πρὸς τὸν Βόσπορον. Ἄλλ' ἐν τέλει ὁ Οὐιάλης ὑπερίσχυσε (366), ὁ δὲ Προκόπιος συλληφθεὶς, ἐθανατώθη.

5. ΕΝΝΟΙΑ ΔΙΑΒΗΜΑΤΟΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΔΥΤΙΚΟΥΣ

Ἡ ἀπόφασις τῶν ὁμοιουσιανῶν μακεδονιανῶν, οἵτινες συνῆλθον ἐν Λαμψάκῳ¹ καὶ καθήρεσαν τὸν Εὐδόξιον, ἀπεδοκιμάσθη ὑπὸ τοῦ Οὐάλεντος. Διὰ τὰ εὐρωσι δὲ διέξοδον οἱ μακεδονιανοὶ οὗτοι, οἵτινες ὑπερίσχυον ἐν Θράκῃ, Βιθυνίᾳ καὶ Ἐλλησπόντῳ, ἀπεφίσησαν τὰ καταφύγῳσι πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Δύσεως Οὐαλεντινιανὸν καὶ τὰ κοινωνήσωσι μετὰ τῶν ἐπισκόπων τῆς Δύσεως, ἀφοῦ ὁμολόγουν τὴν πίστιν τῆς Νικαίας². Συσκέψεις ἐγένοντο ἐν Σμύρνῃ, Λυκίᾳ, Ἰσαυρίᾳ, τῶν ἐπισκόπων, οἵτινες ἀπετέλουν τὴν μειοψηφίαν καὶ εἶχον ἀποχωρήσει τῆς ἐν Σελευκείᾳ συνόδου, καὶ ἀπεφασίσθη ὅπως ἀποσταλῶσιν εἰς τὴν Δύσιν ὁ Σεβαστείας Εὐστάθιος, ὁ Ταρσοῦ Σιλβανὸς καὶ ὁ Κασταβάλων Θεόφιλος. Οἱ πρέσβεις οὗτοι ἦσαν κομισταὶ ὁμολογίας τῆς ἐν Νικαίᾳ πίστεως ἐξήκοντα τεσσάρων μακεδονιανῶν ἐπισκόπων. Τὸ διάβημα τοῦτο οἱ ἴδιοι οἱ ἐπίσκοποι εἶχον χαρακτηρίσει ὡς γενόμενον «ἐξ ἀνάγκης»³.

(Συνεχίζεται)

1. Ἡ ἐν Λαμψάκῳ σύνοδος ἐγένετο τῷ 365 ἢ κατ' ἄλλους τῷ 366 (L. Duchesne, *Histoire anc. de l'Eglise*, II, 367, σημ. 2. A. Fliche—V. Martin, *Histoire de l'Eglise*, III, 257, σημ. 6).

2. Σαωκράτους, Ἐκκλ. ἱστορ. IV, 12· «ἀσπάξασθαι τὴν ἐκείνων πίστιν μᾶλλον ἢ κοινωνεῖν τοῖς περὶ Εὐδόξιον».

3. Σαωκράτους, αὐτόθι.